

(„Das Erlebnis und die Dichtung“), hogy egész szükségszerűen sodródott vallási problémák megoldásába, mert saját és egész kora világnézetének az Achilles-sarkát abban ismerték föl és szemei, ugyanúgy lehetne ezt a mi időnkre és Troeltschre vonatkozólag bizonyítani. Ezenkívül: a művészettörténet és vallástörténet olyan sokat haladt az utóbbi évtizedekben német földön a szellemtörténeti fejlődések fölismerésében, hogy minden más tudomány csak tanulhatott tőle. Az ezekkel a problémákkal való szaktudósi foglalkozás nem tette őt egyoldalúvá, mert megvolt az a „belső meleg, lelki meleg középpont” egész gondolkodásában, amely az igazi művészt, költőt, tudóst egyaránt jellemzi. Egész lénye, előadása módja is ezt igazolta. Középtermetű, erős ember volt, érdekes fejjel. Egész testén, gondolkozó homlokán leginkább, látszott annak az eleven erőnek a működése, miközben előadott: a kathedrán állva is hatalmas gondolatkapcsoló munkát végzett még, magának az előadásának a folyamán. Éppen ezért is volt mindig érdekes, magával ragadó minden elvontsága és mélysége mellett az, amit mondott. Benne nemcsak Németország vesztette el egyik legjelentősebb gondolkozóját, a nagy Eucken méltó társát, hanem az egész művelt emberiség. *Koszó János.*

A magyar Dante. Még azokban az irodalmakban is, melyekben a Dante-fordítás már hosszú multra tekinthet vissza, esemény egy új, az előbbieknél sikerültebb próbálkozás. Az igazán jó, szép, élvezetes tolmácsolás azonban ünnepi ritkaság. Bibliaként forgatják lapjait.

Honnan ez a nagy Dante-hódolat, mely a firenzei költő művét az isteni jelzővel illeti s olvasottságban, elterjedtségben mindjárt az égi megnyilatkozás könyvei után helyezi?

Nincsen kor, melynek élete és világfölfogása oly tökéletes koncepciójú képből színesedett volna egy nagy művész ihlete által, mint a középkor Dante Divina Commediájában. Shakespeare drámái, Balzac Comédie humaine-je ehhez képest csak töredékek.

Benne van a középkor egész története. A pápaság és császárság közt dúló nagy harcok tengelye körül ott kavargó az egykorú és régi firenzei

élet; magisztrátusok, polgárok, művészek. Élnek bukkannak kis családi tragédiák — milyen a Francesca da Riminié. Megszínesedik számtalan bájos, vad, gonosz, csöppnyi élet, melynek emléke rég elveszett volna a költő ihletett szava nélkül.

S a történelem mellett íme a középkori gondolat kifejti égi rózsája szirmait. A skolasztikus filozófia nagy problémái, melyekben oly fáradhatatlanul keresték és fejtegettek e kor Szent Tamásai a hit által készen nyujtott igazságok értelmét és részleteit, egyenként világosodnak meg Beatrice fényes mosolyában, miközben Dante égről égre száll.

Történelem és filozófia pedig összeolvadnak ama kor fizikai és erkölcsi világnézetében. A pokol bűnös bugyrai úgy szűkülnek előttünk a föld középpontjáig; a másik féltéke Purgatórium-hegynén oly világosan látjuk a földi paradicsomig. mamasba csigázó, nehéz ösvényt; innen a költő fantáziájának szárnya oly hamar röpít a folyton táguló ptolemeusi körökön keresztül fel a „gyorsak gyorsá”-ig, mely isteni szerelem-től hajtva mozgatja a világegyetemet, hogy a képet könnyű lenne egy kis modellen rekonstruálni. S ez a fizikai világfölfogás egyszersmind külső, mintegy érzékelhető képe az erkölcsinek. Az ember csak az önismeret poklán, a bűntől való megtisztulás purgatóriumán keresztül juthat a hit révén a boldogsághoz, hol majdan a tiszta igazság tükrében láthatja meg azt, mit földi szeme a visszaverődő sugarak gyenge fényében csak homályosan különböztet meg.

Ezzel megjelöltük már a Dante-fordítás első, de csak legkisebb nehezését is. A középkor letűnt filozófiáját, történetét, világnézetét, szóval mindazt, ami a műben korhoz kötött, lehetetlen tisztára a szövegből megérteni. Hosszas előzetes tanulmányt pótoló jegyzetek nélkül Dante el sem képzelhető. A mi első, eddigi egyetlen számottevő teljes Dante-fordítónk ezen az énekek egy-egy csoportjára elé iktatott hosszadalmas fejtegetésekkel, melyek tárgyi szempontból sok kifogás alá esnek, meg számos soralatti jegyzettel igyekezett segíteni. Babits Mihály — kinek új magyar Dantéja most készült el — a lehető legjobb megoldást választotta. Fordítása első kötetének elején

képet nyerünk Dante koráról; az egyes énekek elé helyezett rövid, legföljebb egy lapnyi terjedelmű jegyzetek pedig előre megadják a szükséges magyarázatokat, úgyhogy semmi sem áll többé útjában annak, hogy zavar-talanul élvezhessük a nagy költő ihletett szavát.

A fordító részéről van ennek azonban még két előfeltétele. Egyik a szöveg teljes átértése. Például a Paradicsomban egy jóslat megjövendöli, hogy száműzetése után Dante majd egy ideig párttársaival marad, de azután félreáll. Szász Károly fordítása: „... új pártot vonsz magad oldalára” tehát hibás. Annál pontosabb a Babitsé: „Magadból csinálsz pártot magadnak.” Több kínálgató magyarázat közül megjövendöli is így tudja a leginkább kézenfekvőt kiválasztani. Egyik filozófiai fejtegetés arról szól, hogy a véletlen csak az anyag határozománya, az égi dolgok szükségszerűek. Szász Károly így fordít:

Mind az esetleg, mit magában foglal
Tudástok könyve s nem terjed azon túl,
Le van rajzolva örök vonalakkal...

S Babits:

A véletlenség, mely matériátok
Nagy könyvén túl nem terjed, mind lefestve
Az örök szemben, melybe én belátok...
(Paradicsom XVII. 37.)

A skolasztikus fejtegetések, melyek a Paradicsom főnehézségét teszik, általában könnyen és világosan folynak Babits tollából.

A másik előföltétel, hogy a vers ne szoruljon főlégslegesen jegyzetre. „A hatodik rí” kifejezés például mindenki előtt érthető volt Dante korában, s Babits ezért helyesen fordítja „dél”-nek, mikor más értelem nem fűződik a szóhoz. A magyar Dantenak új magyar nyelven kell zengenie. Csak így szabadulhat meg a szükségesnél több jegyzettől, csak így nyújthat élvezetet.

A hű és jó értelmi tolmácsolás azonban Babits fordításának csak egyik jelessége.

Amiről ugyanis mindedig szölkünk — történelem, filozófia, világ-nézet —, csak anyag, mi a költő lel-kében egyéni életté, izzó szerelemmé, lángoló gyűlöletté — szóval költé-zetté forrott. A Divina Commedia „aktuális”, korhoz kötött tartalma épp ezáltal lesz emberivé. A szen-vedély heve, a színesen fölbuggyanó

képek, az édes melankólia, a vágy nélküli mennyei boldogság meg-éreztetése már nem tudós-, hanem költő-fordítót követel. Csak az kö-vetheti nyomon Dante végtelenül gazdag hangulat-skáláját, és színes, plasztikus képeit is csak az másol-hatja fantáziájával. Babits főleg az utóbbinak mestere. Érezni, mint gyö-nyörködik a képben, mely az érte-lemre figyelmező Szász Károlynál nem egyszer elvész. Szinte vallásos áhítattal ragaszkodik hozzájuk, egy-egy erősítő jelzővel megmenti reliefjüket, ha kell, átcsempeszi a képet a mondat egy másik szavába, vagy fölládozza két egymás mellé fűződő kép közül a kevésbé fonto-sat, hogy a másikat annál szeren-esesebben domboríthassa ki. Ha pe-dig kénytelen elhagyni valamit, kipó-tolja másutt egy tipikus dantei kép-pel — milyen a csigát hajtó gyer-mek hasonlata. Az eredetitől való el-térései épp a költői hűséget szolgál-ják, mert a szóhoz való ragaszkodás a laposság kátyújába is vezethet. Csak ritkán nincsen egészen igaza Babitsnak; így mikor plaszticitás-imádatból a Paradicsom egy ha-sonlatában (XVIII. 58), mely pedig már Szász Károlynak kitűnően si-került, a jótétemények erényre ne-velő hatását a munka izomedző ké-pességével cseréli föl, vagy mikor a sólymot a sólymár kalapja alól röppenti elő, s ezzel a kép speciáli-san középkori ízét elveszi.

Ugyanígy tudja a Divina Com-media hangulatait is visszatükrözteni: természetesen nem mindig. Ez a leg-jobb tolmácsolónak sem sikerül: van-nak a Divina Commediának lefor-díthatatlan részei. De az új magyar Danteban megvan az olasz poeta plaszticitása, hangulatgazdagsága, színe és illata.

Mindez el sem gondolható az ere-deti versforma, a terzina nélkül, melynek jambikus sorai a rím által olyan szorosan szövődnek végig az éneken, mint valami finom fonású selyem szálai. Ha valahol hiba esett: továbbfeslik s javítani csak nagy fáradsággal lehet rajta. Alig képzelhetünk ennél nehezebb ver-sformát, de kell, hogy a fordításban is éppoly természetesen simuljon bele a tartalom, mint ahogy hozzá van szabva Dante költeményében. Ehhez járul még, hogy az átültető egy sort sem toldhat az eredetihez,

különben megrontaná az „isteni“ mű szigorú szimmetriáját.

Itt már nemesak költőre, hanem a nyelv és forma ötvöző művésze is szükség van. A legtöbb Dante-fordító visszariadt a nehézség elől. Hiszen a nagy amerikai költő, Longfellow is csak a rímtelen jambusos fordításra vállalkozott. Annál nagyobb dicsősége Szász Károlynak, hogy a terzinát megtartotta. De neki igen gyakran bő vagy szűk e forma köpenye. Ilyenkor aztán lenyes, vagy told — néha egy fél sort is. Csak Babitsnak sikerült a mesterien kezelt magyar terzinát hozzászabni a dantei tartalomhoz. Nála henyé kitoldások nem sértenek, sőt forma és értelem annyira együvé forrnak, hogy például nem egyszer az enjambement csak arra szolgál, hogy aláhúzzon egy-egy fontos, kiemelendő szót, mely rímbe szökött.

Terzinájának simulékonyságát Babits egyrészt a sor feszteleőbb, színesebb ritmusának köszönheti. Szász Károly tiszta jambizálásával szemben ugyanis a Vörösmarty jambusát fejleszté tovább szinte olaszos szabadságúvá. Másrészt oly tömörítő erővel bíró mondatfüzések, oly verselési műhelytitkok is segítik, melyek egyenest az ő költői nyelvének a jelességei.

Babits Mihály a *Paradicsom* előszavában dicséri a magyar nyelv arany poharát, akárcsak nagy forma-művészeink szavát hallanók, — a Kazinczyét, — mikor annyi gonddal ötvözte remekbe az első igazi magyar szonettet. S valóban, a *Paradicsom*ban a kifejezés plasztikájával szemben már az isteni mosolyt és fényt s a kineses lelki gazdagságot kifejezni tudó nyelv zenéjének kell előtérbe lépnie. S Babits Mihály a hangfestés minden árnyalatának, a legfinomabb muzsika minden modulálációjának mestere. Jogos büszkeséggel tölti el, hogy „bármily más nyelven lehetetlen lett volna ezt a feladatot — még így is, — megoldani“.

Fordításában a tudós, a költő és az ötvöző-művész nyujtanak egymásnak kezét. Az új magyar Dante befecsejése irodalmi esemény: vele egy újabb, diadalmas állomásához érkezett el a magyar műfordítás, méltó büszkeségére szerzőjének s őszinte nagy öröme a magyar költő-művészet minden tudós értőjének és lelkes barátjának.

Kastner Jenő.

Angol irodalmi újdonságok. Az irodalmilag is számottevő angol íróknak, akik természetesen ugyancsak különböznek a tollat csupán pénzvágyból forgató helybektől, nem valami rózsás a helyzetük, mert egész sereg vetélytárral kell megküzdeniök. Ilyen például a mozgófénykép. Igen sokan, akik azelőtt, ha nem is mindig jó könyveket, de mégis csak olvastak, most megelégszenek, ha a vásznon láthatnak egy-egy népszerű regényt vagy valami hasonló dolgot, mert hiszen ez minimális szellemi megerőltetés mellett maximális élvezetet nyújt számukra. Azonkívül a nagyközönség (mert hiszen nem az a kizsákmán, jó irodalmi ízlésű ember számít itt, hanem a szélesebb, középszerű tömeg) léprement azoknak a féltudományos munkáknak, amelyek elárastják a könyvesboltok kirakatait. A nagyközönség meg van győződve róla, hogy ha megvásárolja ezeket a műveket, amelyek állítólag korunk „legnagyobb gondolkozói-
nak“ agyából pattantak ki, marandó értéket meríthet belőlük, míg a regényeket, ha egyszer elolvasta, a tűzbe dobhatja. Ennek a felfogásnak aztán az az eredménye, hogy az eladott regények kilencvenöt százalékát nyilvános és kölcsönkönyvtárak vásárolják meg, a fennmaradó öt pedig azokból kerül ki, akiket angolul úgy hívnak, hogy „best sellers“: legjobb vevők. Volt idő, amikor legnagyobb számban a legjobb könyvek forogtak közkezen. Így volt ez Walter Scott és Charles Dickens idejében, de a mi szerencsétlen századunkban a közönség a háború előtt a Marie Corelli-eket, Hall Caine-eket, Not Gould-okat, Charles Garviceket kedvelte, most pedig az Ethel M. Dell-ekért, meg A. S. M. Hutchinson-okért rajong. Azt mondják, hogy Hutchinson, akinek a munkáit száz-ezrével adják el, több mint ötvenezer fontot kapott „If Winter Comes“ (Ha megjön a tél) című könyvéért, pedig a stílus legelemibb követelményeivel sincs tisztában s a nyelve majdnem érthetetlen. Ezzel ellentétben Hudson-nek, aki egyike az angol nyelv legkiválóbb mestereinek, szerény nyugdíjat kellett juttatni, hogy éhen ne haljon. Szegény Hudson mégis meghalt s minthogy a baj sohasem jár egyedül, Hutchinson nemrég kiadta legújabb munkáját, a „This Freedom“ (Ez a szabadság) címűt.